

Nowe możliwości rozwoju turystyki i rekreacji na obszarach przemysłowych i zróżnicowanych geologicznie

New opportunities of the development of tourism and recreation in postindustrial and geologically differentiated estates

Elżbieta Biernacka

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Turystyki i Rekreacji

Abstract

The development of tourism in Poland demands emphasizing the richness of tourism products. The tourism in postindustrial as well as geologically differentiated areas may develop tourism and recreation in all regions of the country. Examples and successes in this range in many regions in Europe, and also in Poland, indicate this direction of development.

Keywords: Tourism, geotourism, sports and tourism facilities

Ostatnie trzydziestolecie jest okresem dynamicznego rozwoju turystyki na kuli ziemskiej. Formułowane i wdrażane są nowe kierunki jej rozwijania, a także próby włączania na jej usługi wielu dziedzin naukowych. W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia dostrzeżone zostały nowe możliwości w poszukiwaniu i rozwijaniu różnorodnych form aktywności turystycznej na obszarach wyjętych spod gospodarczego wykorzystania, a w szczególności terenów poindustrialnych. Bardzo obiecującym wydaje się być rozwijanie turystyki i rekreacji na obszarach nie tylko o wysokiej antropopresji w przeszłości, lecz także na terenach o nieprzeciętnych walorach geologicznych. Należy zaznaczyć, że turystyka industrialna ma już znaczne osiągnięcia we wszystkich krajach i może być wspierana przez obecnie rozwijającą się geoturystykę, bazującą na włączaniu na jej usługi nauki geologicz-

ne (Porębska 2005; Rostański 2000). Wyraża się pogląd, że celem geoturystyki jest przedstawienie turystom informacji w jaki sposób powstały, fascynujące swym pięknem, różnorodnością oraz niepowtarzalnością form, elementy przyrody nieożywionej. Popularność rozwijającej się geoturystyki wiąże się również z powszechnym zainteresowaniem ludzi walorami skał, minerałów i obszarów o niepowtarzalnych formach geologicznych (Kaczmarek i Przybyłko 2010; Kurek 2007; <http://unesdoc.unesco.org/>; <http://web.mac.com/>)

Obszar naszego kraju jest bardzo atrakcyjny geologicznie dzięki złożoności i zróżnicowaniu budowy geologicznej, bogatej rzeźby terenu, bogactwu form geomorfologicznych, obecności różnych, często rzadko spotykanych minerałów, a także nagromadzeniu skamielin i skamieniałości. Na obszarze Polski występują bowiem ewidentne ślady procesów geologicznych, mających miejsce w przeszłości i zachodzących współcześnie.

Tak więc polskie atrakcje geoturystyczne mogą być organizowane nie tylko na terenach o naturalnych właściwościach środowiska przyrodniczego i zróżnicowanych geologicznie obszarach, lecz także w środowisku przekształconym wskutek antropopresji. Dotyczy to szczególnie obszarów antropogenicznie przekształconych, takich jak stare kopalnie, kamieniołomy, hałdy różnego rodzaju odpadów, obszary zrehabilitowane po wydobyciu surowców mineralnych itp. Geoturystyka może rozwijać się także na obszarach kultury materialnej wytworzonej przez człowieka, takich jak budowle, elementy wyposażenia, urządzenia górnicze służące wydobyciu i przeróbce kopalin, kamienie szlachetne i ozdobne, a także muzea górnicze (Orłowski 2008; Porębska 2005). Szpecące krajobraz pozostałości przemysłowe mogą stać się obiektami zainteresowania dla docelowego zagospodarowania w celach turystyki i rekreacji. Obecnie akcentuje się, że spuścizna przemysłowa stanowi integralną część polskiego i europejskiego dziedzictwa kulturowego. Turystyka może stać się główną, a jednocześnie jedną z najważniejszych branż na takich obszarach w wielu regionach. Zastąpić może ona szereg dziedzin, które do tej pory były wiodącymi, np. górnictwo i hutnictwo. W Europie tego typu rozwiązania dla celów turystyki i rekreacji są nieustannie rozwijane. Turystyka industrialna jest stosunkowo nowym zjawiskiem, a w Polsce niedługo może stać się centrum zainteresowania, stając się znaczącym działem turystyki poznawczej (Kurek 2007; Orłowski 2008).

Brytyjczycy, Belgowie i Francuzi, jako pierwsi w Europie, dla celów turystycznych zagospodarowali zdewastowane obszary przez przemysł, a także zamknięte kopalnie i huty i zaproponowali mieszkańcom bardzo atrakcyjne produkty turystyczne. Przykładowo można wymienić obiekty brytyjskie, takie jak Kopalnia węgla kamiennego „Caphouse” w Yorkshire przekształcona w Angielskie Naro-

dowe Muzeum Górnictwa, muzeum górnicze „Big Pit” w południowej Walii, muzeum Porcelany Coalport, muzeum Rzeki Severn, skansen „Blists Hill Open Air Museum, z odtworzoną wiktoriańską wioską górniczą. Londyńskie XVIII-wieczne doki św. Katarzyny zostały zaadoptowane do celów mieszkalnych i biurowych. Inicjatywy ochrony dziedzictwa przemysłowego we Francji pojawiły się nieco później w latach 80-tych ub. wieku. Najbardziej znanym zabytkiem techniki francuskiej jest wieża Eiffla, a także budynek dawnego dworca kolejowego i hotelu d’Orsay, gdzie utworzono muzeum sztuki. Jednym z pionierskich przedsięwzięć i świetnym przykładem tego typu działań jest rewitalizacja kopalni Blegny-Mines (Porębska 2005). Przygotowania rozwiązań turystycznych rozpoczęto tam wkrótce po zaprzestaniu robót wydobywczych (1980 rok) i osiągnięto natychmiastowy sukces. Obiekt turystyczny odwiedziło 23 tys. turystów, a w 1982 ponad 40 tys. i liczba odwiedzających nieustannie wzrasta. Przykładów tego typu rozwiązań na obszarze Europy jest bardzo wiele. Do nich należą szczególnie interesujące przedsięwzięcia na obszarze Zagłębia Ruhry. Dawne centrum niemieckiego przemysłu wykorzystało i przekształciło przestarzałe piece hutnicze i kopalnie w atrakcje turystyczne. Widowską metamorfozę przeszedł kompleks kopalni i koksowni Zolverein w Essen. Obecnie jest to jedna z głównych atrakcji Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego, przyciągająca rocznie ponad milion turystów. Ogromną popularność zdobył organizowany tam jarmark Bożonarodzeniowy ze wspaniałą świąteczną atmosferą, atrakcjami kulinarnymi i różnorodnymi produktami spożywczymi. Na obszarze poindustrialnym, z typową dla Zagłębia Ruhry architekturą, organizowane są cieszące się dużym powodzeniem imprezy (<http://www.forum-turystyczne.pl>). Ogromną popularnością cieszy się Park Zdrowia Quellenbusch - dawny park przyszpitalny połączony z dużym obszarem zrehabilitowanych nieużytków, wykorzystywany jako obiekt rekreacyjno-rehabilitacyjny, z zastosowaniem niekonwencjonalnych metod leczenia i relaksacji (Rostański 2000).

W Polsce mamy również szereg przykładów wspaniałych inicjatyw i rozwiązań, z drugiej połowy minionego stulecia, przekazania dla celów turystyki i rekreacji zdegradowanych obszarów wskutek antropopresji. Obszar Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego z licznymi kominami górującymi nad miastami, hałdami przemysłowymi, obiektami byłych kopalni był charakterystyczny dla tego regionu. Już w 1951 roku, mając na uwadze przywrócenie terenów zdewastowanych do wykorzystania, podjęto starania budowy Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie, zgodnie z wymogami zrównoważonego rozwoju. Obecnie park ten jest największym w Europie obiektem poindustrialnym, obejmującym powierzchnię 620 ha łąk, zakrzaczeń, zadrzewień i skupisk nietypowych gatunków

flory i fauny. Należy podkreślić, że 75% obiektu to dawne hałdy pogórnice. Wykorzystano zróżnicowaną rzeźbę terenu oraz istniejące ciek i zbiorniki wodne do wspaniałych rozwiązań krajobrazowych. Park ten wraz z całą infrastrukturą (Stadion Śląski, ZOO, linia kolejowa, kolejka ziemna, kąpielisko, planetarium) stanowi bardzo cenne, chętnie odwiedzane miejsce przez mieszkańców regionu i turystów z całej Polski (Tokarska-Guzik i Rostański 1996). Rekultywacja terenów zniszczonych przez działalność człowieka (przemysłową, techniczną, komunalną itp.) z ukierunkowaniem na docelowe zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne jest niekwestionowaną koniecznością zarówno z punktu widzenia ryzyka jakie mogą powodować dla środowiska przyrodniczego zniszczone obszary w skutek antropopresji, jak również z punktu widzenia konieczności ich odzyskania do ponownego wykorzystania, zgodnie z wymogami zrównoważonego i stałego rozwoju środowiska. Typowy dla antropopresyjnych zniszczeń obszar Śląska wymagał natychmiastowych rewitalizacyjnych działań.

Kolejnym przykładem dobrych rozwiązań z ukierunkowaniem na cele rekreacyjne jest Zespół Przyrodniczo Krajobrazowy Żabie Doły w aglomeracji śląsko-krakowskiej (Lewoń i in. 1999). Na terenie zawadzionych wyrobisk pogórnich wykształciły się specyficzne ekosystemy wodne, która obecnie wchodzi w skład tego zespołu. Żabie Doły obejmują powierzchnię około 226 ha i leżą na pograniczu Chorzowa i Bytomia. W skład tego zespołu przyrodniczo-krajobrazowego wchodzi zbiorniki wodne oraz okalające je nieużytki, a także pola uprawne i łąki. Najstarsze zbiorniki pochodzą z lat trzydziestych, a większość powstała w latach pięćdziesiątych minionego stulecia. Na tych terenach odkryto miejsca gniazdowania, rzadkich w skali Europy, gatunków ptaków m in. perkoza rdzawoszyjnego, bąka, bączka, cyraneczki, płaskonosy i kokoszki wodnej. Należy podkreślić, że w Żabich Dołach możliwość rekreacyjnego wykorzystania dotyczy obszarów zdegradowanych przez wydobywczą, przetwórczą i energetyczną działalność przemysłową (Betleja 1993; Lewoń i in. 1999).

W regionie Śląska utworzony został Ślad Zabytków Techniki, obejmujący najciekawsze, spośród zabytków techniki, obiekty godne spopularyzowania szerokiej rzeszy turystom (Porębska 2005). Ten typ turystyki, związany z zabytkami techniki i obiektami poprzemysłowymi, bije rekordy popularności na całym świecie.

Aktualnie bardzo interesującymi propozycjami dla turystyki i rekreacji są także parki tematyczne inspirowane naukami geologicznymi. Przykładem, często przywoływanym udowadniającym sukces w tym zakresie, jest Park Jurajski w Bałtowie (<http://unesdoc.unesco.org/>; <http://web.mac.com>) Jest on intratnym przedsięwzięciem turystycznym bazującym na geologii, w miejscu, gdzie zostały znalezione ślady dinozaura. Park Jurajski w Bałtowie oprócz funkcji z zakresu geoturystyki i

edukacji przyrodniczej daje zatrudnienie ponad 150 osobom, co nie jest bez znaczenia dla tego regionu. Park Jurajski w Bałtowie jest także wspaniałą reklamą regionu świętokrzyskiego, przyciągającą turystów z całej Polski. W ostatnim okresie Ministerstwo Środowiska zaangażowało się w tworzenie nowych obiektów geoturystycznych. Prowadzona jest inwentaryzacja i waloryzacja stanowisk geologicznych w całym kraju, co przyczyni się do tworzenia i rozwoju ścieżek geologicznych, szlaków geoturystycznych, jak również geoparków (<http://unesdoc.unesco.org/>). Tworzenie i funkcjonowanie Światowej Sieci Geoparków UNESCO (Global UNESCO Network of Geoparks) jest aktem uznania ponadkrajowej rangi narodowego obszaru chronionego, odznaczającego się szczególnymi wartościami dziedzictwa geologicznego. Podkreśla się, że geoparki nie stanowią prawnej ochrony przyrody nieożywionej, lecz mają zróżnicowaną rangę, poczynając od nadania lokalnego znaczenia tym obiektom poprzez krajowe i światowe rozwiązania. Przyjmuje się, że „Geopark” rozumiany jest jako obszar o zdefiniowanych granicach, zawierający pojedyncze lub mozaikowo rozłożone obiekty o wybitnych walorach geologicznych (geotopach), wartościowy dla geoturystyki i edukacji. Powołanie parku wymaga udokumentowania inwentaryzacją i oceną naukową obszaru. Za uznaniem danego obszaru za geopark, mogą przemawiać dodatkowe atuty, takie jak występowanie stanowisk archeologicznych, skupisk obiektów i obszarów o dużym znaczeniu historycznym i kulturowym dla regionu. Geoparkom stawia się dwa podstawowe i współzależne zadania, takie jak ochrona dziedzictwa geologicznego, poprzez efektywne zabezpieczenie stanowisk, promocję nauk geologicznych oraz popularyzację ich funkcji edukacyjnych i turystycznych, na tle bezkonfliktowego wykorzystania naturalnych walorów obszaru w lokalnej polityce zrównoważonego rozwoju społeczno-ekonomicznego (<http://unesdoc.unesco.org/>; http://web.mac.com/japan_geoparks/).

Powoływanie geoparków jest wyzwaniem dla wszystkich regionów w Polsce. Geoparki lokalne mogą być powoływane w wyniku porozumienia podmiotów lokalnych, skupionych wokół idei promocji dziedzictwa geologicznego w warunkach zrównoważonego rozwoju. W naszym kraju odpowiednimi, do włączenia tego typu przedsięwzięć i wykorzystania turystyczno-rekreacyjnego, mogą być parki krajobrazowe, obejmujące tereny o specjalnym znaczeniu dla nauk o Ziemi, a jednocześnie bardziej dostępne dla ludzi niż inne chronione obszary. Geoparki podobnie jak i obiekty poindustrialne mogą być atrakcyjnymi produktami turystycznymi. Produkt turystyczny jest kluczowym pojęciem w promocji i rozwoju turystyki pod warunkiem, że produkt ten będzie dobrze spakietowaną ofertą, składającą się z usług i towarów, której podstawę wyznacza atrakcja turystyczna. Przez tą atrakcję należy rozumieć zarówno walory przyrodnicze lub antropogeniczne, które w więk-

szym lub mniejszym stopniu wkomponowane są w zagospodarowanie turystyczne i paraturystyczne. Jak podają liczni autorzy (Lewoń i in. 1999; Porębska 2005; Rostański 2000; Tokarska-Guzik i Rostański 1996), wśród obiektów i atrakcji turystycznych z obszaru turystyki industrialnej, na bazie której można kreować i popularyzować kompleksowe produkty turystyczne, najczęściej wyróżnia się muzea techniki i przemysłu, podziemne tarasy, kopalnie i huty, skanseny, muzea przemysłu i techniki ludowej, a także obiekty hydrotechniczne, obiekty kolejnictwa, porty morskie i śródlądowe, stocznie itp.

W warunkach naszego kraju jest w pełni zasadne intensywne wzbogacanie form turystyki i rekreacji, między innymi ze względu na szeroki wachlarz walorów przyrodniczych, bogactwo form geologicznych, jak również duży potencjał różnorodnych obszarów poindustrialnych.

Piśmiennictwo

1. Betleja J., 1993. *Przykład struktur przyrodniczych w środowiskach silnie skażonych*. Dziedzictwo przyrody terenów zniszczonych. Materiały seminaryjne, s. 27-29.
2. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://unesdoc.unesco.org/image/0015/001503/150332eo.pdf>, stan z dn. 24.06.2011 r.
3. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: http://web.mac.com/japan_geoparks/JGN/2006Sep_guidelines.pdf, stan z dn. 27.06.2011 r.
4. Gaworecki H., 2003. *Turystyka*. PWE, Warszawa.
5. Kaczmarska A., Przybyłka A., 2010. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego 14*. PTG, Sosnowiec.
6. Kurek W. (red.), 2007. *Turystyka*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
7. Lewoń K., Jemiński M., Koj A., 1999. *Charakterystyka zespołu przyrodniczo-krajobrazowego Żabie Doły*. Aura 3.
8. Orłowski B., 2008. *Region-Polityka-Promocja*. Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusku, Pułtusk.
9. Porębska G., 2005. *Nowa jakość przyrody i krajobrazu na terenach przemysłowych*. Environmental Protection and Natural Resources 28.
10. Porębska G., 2005. *Turystyka industrialna – nisza z przyszłością*. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.biznes.onet.pl/18569,3045952,1>, stan z dn. 17.06.2011 r.
11. Rostański A., 2000. *Rekultywacja i zagospodarowanie nieużytków przemysłowych - rozwiązania alternatywne*. Inżynieria Ekologiczna 1.

12. Tokarska-Guzik B., Rostański A., 1996. *Rola zatopisk (zalewisk) pogórnich i denaturalizacji przemysłowego krajobrazu Górnego Śląska*. Przegląd Przyrodniczy 7(3-4), s. 267-272.
13. *Turystyka w obiektach poprzemysłowych. Koncepcja promocji i rozwoju markowego produktu turystycznego w zabytkach techniki i przemysłu w Polsce*. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.pot.gov.pl>, stan z dn. 22.06.2011 r.